CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अनुवाद-बोधिनी

[कक्षा ६ को निम्ति]

पं. बदरीनाथ भट्टराई

३७.४९५१
भ ४६८ अ

साझा प्रकाशन

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अनुवाद-बोधिनी

[कक्षा ६ को लागि]

लेखक
पं. बद्रीनाथ भट्टराई
साहित्यशास्त्री, धर्मशास्त्राचार्य

प्रकाशक
साझा प्रकाशन

२०२७ साल] [मूल्य रू. १।-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रकाशक

साझा प्रकाशन
पुलचोक, नेपाल.

४५१४५२९
५४८३५

साझा प्रकाशनबाट पहिलो पटक ११०० प्रति

[पुस्तकको दोस्रो संस्करण]

ज. प्रे. ल. पु. ९।२७–११००

मुद्रक

जगदम्बा प्रेस [प्रा.] लि.
श्रीदरबारटोल, ललितपुर।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

❀ श्री ❀

अनुवाद-बोधिनी

पाठ १

सः—त्यो	पुत्रः—छोरो	मनुष्यः—मानिस
पश्यति—हेर्छ	भवति—हुन्छ	हसति—हाँस्छ
क्रीडति—खेल्छ	वसति—बस्छ	गच्छति—जान्छ
पठति—पढ्छ	पिबति—पिउँछ	जयति—जित्छ

अभ्यास

सः पश्यति । पुत्रः क्रीडति । मनुष्यः पठति । पुत्रः हसति । मनुष्यः जयति । सः गच्छति । मनुष्यः क्रीडति । सः वसति । पुत्रः पठति ।

त्यो पढ्छ । छोरो हाँस्छ । मानिस खेल्छ । छोरो जित्छ । मानिस बस्छ । त्यो पिउँछ । मानिस हिंड्छ । त्यो हुन्छ । छोरी बस्छे ।

पाठ २

तौ – ती दुई	हस्तः—हात	वृक्षः—रूख
मेघः—बादल	बीजम् – बीउ	भयम्—डर
रोहति—उम्रन्छ	चलति—चल्छ	गायति-गाउँछ

पश्यतः*–(ती दुई) हेर्छन् क्रीडतः—(ती दुई) खेल्छन्

हसतः—(ती दुई) हाँस्छन् पठतः—(ती दुई) पढ्छन्

* 'ति' का ठाउँमा 'तः' आयोभने दुइटालाई कहन्छ ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अभ्यास

तौ पश्यतः। बीजं रोहति। हस्तः चलति। भयं भवति। मनुष्यः गायति। तौ क्रीडतः। मेघः गच्छति। पुत्रः चलति। तौ हसतः।

तौ दुई हेर्छन्। हात चल्छ। रूख उम्रन्छ। छोरो गाउँछ। बादल जान्छ। ती दुई खेल्छन्। ती दुई हाँस्छन्। त्यो गाउँछ। ती दुई पढ्छन्।

पाठ ३

सेवकः—नोकर	अश्वः—घोडा	ब्राह्मणः—बाहुन
मत्स्यः—माछो	शठः—स्वाँठ	शिष्यः—चेलो
पुत्रौ*—दुई छोरा	मनुष्यौ—दुई मानिस	हस्तौ—दुई हात
वृक्षौ—दुई रूख	वसतः—(ती दुई) वस्छन्	गच्छतः—(ती दुई) जान्छन्

अभ्यास

सेवकः गच्छति। अश्वः पिबति। ब्राह्मणः पठति। मत्स्यः चलति। शठः हसति। शिष्यः क्रीडति। पुत्रौ गच्छतः। मनुष्यौ वसतः। हस्तौ चलतः।

नोकर हाँस्तछ। घोडा बस्छ। चेलो पढ्छ। बाहुन जित्छ। स्वाँठ खेल्छ। माछो पिउँछ। दुई छोरा बस्छन्। दुई मानिस जान्छन्। दुई हात चल्छन्। दुई स्वाँठ हाँस्छन्। दुई छोरा पढ्छन्। दुई रूख उम्रन्छन्। दुई नोकर जान्छन्। दुई बाहुन बस्छन्। दुई बादल हिंडछन्।

---

*का ठाउँमा तौ आयोभने दुईलाई कहन्छ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पाठ ४

घटः—गाग्रो,	कृषकः—खेतीवाल	दीपः—बत्ती
शरीरम्—जीउ	दरिद्रः—गरीब	मूकः—लाटो
ते-ती (तिनीहरू)	मातुलः—मामा	खञ्जः—खोरण्डो
पश्यन्ति*—हेर्छन	भवन्ति—हुन्छन्	हसन्ति—हाँस्छन्
क्रीडन्ति—खेलछन्	वसन्ति—बस्छन्	गच्छन्ति—जान्छन्
पठन्ति—पढ्छन्	पिबन्ति—पिउँछन्	जयन्ति—जित्छन्
रोहन्ति—उम्रन्छन्	चलन्ति—चल्छन्	गायन्ति—गाउँछन्

अभ्यास

घटः वसति। पुत्राः† हसन्ति। मूकः क्रीडति। ते गायन्ति। शरीरं भवति। दीपः जयति। दरिद्रः पश्यति। ते रोहन्ति मातुलः पिबति। ते पश्यन्ति। खञ्जः वसति। ते क्रीडन्ति।

खेतीवाल जान्छ। लाटो हेर्छ। बादलहरू जान्छन्। ती हाँस्छन्। गरीब गाउँछ। खोरण्डो बस्छ। तिनीहरू पिउँछन्। मामा हेर्छ। ती जित्छन्। छोराहरू खेल्छन्। मानिसहरू हाँस्छन्। ती पढ्छन्। रूखहरू चल्छन्। घोडाहरू हेर्छन्। ती गाउँछन्। नोकरहरू बस्छन्। स्वाँठहरू पिउँछन्। बाहुनहरू गाउँछन्।

पाठ ५

त्वम्—तँ	वानरः—बाँदर	छात्रः—चेलो
वराहः—बनेल	पर्वतः—पहाड	बधिरः—बहिरो
कर्णः—कान	भागिनेयः—भानिज	भ्रमरः—भमरो

*'न्ति' का ठाउँमा 'न्ति' आयो भने धेरैलाई कहन्छ।

†':' ठाउँमा 'ा :' आयोभने धेरैलाई कहन्छ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पश्यसि■—हेर्छस् भवसि—हुन्छस् हससि—हाँस्छस्
क्रीडसि-खेल्छस् वससि—बस्छस् गच्छसि—जान्छस्
पठसि—पढ्छस् पिबसि—पिउँछस् जयसि—जित्छस्
शृणोति—सुन्छ शृणोसि—सुन्छस् रोहसि—उम्रन्छस्

अभ्यास

त्वं पश्यसि। वानरः बसति। छात्रः पठति। वराहः गच्छति। त्वं क्रीडसि। पर्वतः बसति। बधिरः न शृणोति। भागिनेयः हसति। त्वं गच्छसि। भ्रमरः गायति। त्वं शृणोसि। त्वं रोहसि।

तँ खेल्छस्। चेलाहरू पढ्छन्। तँ बस्छस्। बाँदर जान्छन्। बनेल हेर्छ। तँ पिउँछस्। पहाड बस्छ। कान सुन्छ। तँ सुन्छस्। दुई मानिस जान्छन्। चेलाहरू पढ्छन्। तँ जान्छस्। भ्रमराहरू गाउँछन्। तँ जित्छस्। बाँदरहरू खेल्छन्।

पाठ ६

युवाम्—तिमी दुई शशकः—खरायो बिडालः—बिरालो
व्याघ्रः—बाघ गायकः—गन्धर्व नटः—नटुवा
भिक्षुकः—माग्ने मेषः—भेडो वृषः—साँढे
सैनिकः—सिपाही क्रीडथः●—(तिमी दुई) खेल्छौ
शृणुथः—(तिमी दुई) सुन्छौ पश्यथः—(तिमी दुई) हेर्छौ
पठथः—(तिमी दुई) पढ्छौ जयथः—(तिमी दुई) जित्छौ
शृणुतः—ती दुई सुन्छन् शृण्वन्ति—तिनीहरू सुन्छन्

■'सि' आयोभने मध्यम पुरुषको एकवचन हुन्छ।
●'सि'को ठाउँमा 'थः' आयोभने दुईलाई कहन्छ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अभ्यास

युवां शृणुथः। शशकः शृणोति। विडालः पश्यति। तौ शृणुतः। युवां पश्यथः। व्याघ्रः जयति। गायकौ गायतः। नटाः पिबन्ति। युवां जपथः। भिक्षुकाः शृण्वन्ति। सैनिकौ शृणुतः। युवां चलथः। मेघाः जयन्ति। युवां हसथः। वृषाः गच्छति।

तिमी दुई जान्छौ। खरायो हेर्छ। बिरालो सुन्छ। दुई बाघ बस्छन्। बस्ताजहरू सुन्छन्। तिमी दुई हेर्छौ। नटुवा पिउँछ। तिमी दुई सुन्छौ। माग्नेहरू पिउँछन्। दुई साँढे खेल्छन्। भेडाहरू बस्छन्। सिपाही जित्छ। तिमी दुई खेल्छौ। तिमी दुई जित्छौ। साँढे हिंड्छ।

पाठ ७

यूयम्—तिमीहरू	धनिकः—धनी	प्रथमः—पहिलो
कोकिलः—कोइली	काकः—काग	कपोतः परेवा
खड्गः—तरवार	कनिष्ठ—कान्छो	दन्तः—दाँत
पतति—खस्छ	तिष्ठति—रहन्छ	ज्वलति—बल्छ
शृणुथ* (तिमीहरू) सुन्छौ		पश्यथ—(तिमीहरू) देख्छौ
पिबथ—तिमीहरू पिउँछौ		जयथ—(तिमीहरू) जित्छौ

अभ्यास

दीपः ज्वलति। यूयं शृणुथ। धनिकौ जयतः। तौ पततः। ते तिष्ठन्ति। खड्गः पतति। कोकिलः गायति यूयं पिबथ। कपोताः पिबन्ति। प्रथमः जयन्ति। दन्ताः पतन्ति। यूयं पश्यथ।

---

*'सि' को ठाउँमा 'थ' आयोभने धेरैलाई कहन्छ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

परेवा पिउँछ। तिमीहरू जित्छौ। धनी हाँस्छ। पहिलो हेर्छ। बत्ती बल्छ। तिमीहरू देख्छौ। कोइली गाउँछ। काग जान्छ। तरवार खस्छ। कान्छो पढ्दछ। दाँत खस्छ। तिमी हरू पिउँछौ। तँ खस्छस्। दुई परेवा खेल्छन्। तिनीहरू रहन्छन्।

पाठ ८

अहम्—म	मयूरः—मजुर	मूषकः—मूसो
भेकः—भ्यागुतो	श्येनः—बाज	रमणीयः—राम्रो
विशालः—ठूलो	गृहम्—घर	जलम्—पानी
तृणम्—घाँस	धान्यम्—धान	मांसम्—मासु
रक्षति—रक्षा गर्छ	खादति—खान्छ	त्यजति—छोड्छ
जयामि[1]—जित्छु	पठामि—पढ्छु	हसामि—हाँस्छु
क्रीडामि—खेल्छु	गच्छामि—जान्छु	पिबामि—पिउँछु

अभ्यास

अहं क्रीडामि। मयूरः खादति। मूषकः तृणं त्यजति। भेकः जलं पिबति। अहं गच्छामि। श्येनः मांसं खादति। मयूरः रमणीयः भवति। अहं पठामि। अहं पश्यामि। अहं गृहं त्यजामि। अहं वृषं रक्षामि।

म घर जान्छु। मुजुर राम्रो हुन्छ। मूसो धान खान्छ। भ्यागुतो पानी पिउँछ। बाज मासु खान्छ। म हाँस्छु। साँढे घाँस खान्छ। म पानी पिउँछु; मान्छे जित्छन्। मानिस घर रक्षा गर्छ। म खेल्छु। म हाँस्छु। ती दुई मूसालाई जित्छन्। तँ घर जान्छस्। तिमी दुई पानी पिउँछौ। तिनीहरू मुजुरलाई हेर्छन्।

---

[1] 'मि' आएमा उत्तम पुरुषको एकवचन हुन्छ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पाठ ९

आवाम्—हामी दुई भूपतिः—राजा प्रजा—दुनियाँ, सन्तान
छाया—छहारी अग्निः—आगो अरिः—शत्रु
मित्रम्—मीत दुःखम्—दुःख
सागरः—समुद्र मणिः—जुहारत गिरिः—पहाड
नेत्रम्—आँखो पुष्पम्—फूल पुस्तकम्—पुस्तक
रक्षावः□—(हामी दुई) रक्षागछौं पश्यावः—(हामी दुई) हेर्छौं
जयावः—(हामी दुई) जित्छौं गायावः—(हामी दुई) गाउँछौं
दहति—डढाउँछ स्मरति—सम्झछ तरति—तर्छ
ददाति—दिन्छ नयति—लैजान्छ आनयति-ल्याउँछ

अभ्यास

आवां स्मरावः। भूपतिः प्रजां रक्षति। गिरिः पुष्पं छायां च ददाति। अग्निः तृणं दहति। अरिः मित्रं जयति। अहं मणिं ददामि। गिरिः विशालः भवति। आवां नेत्रं रक्षावः। आवां पुस्तकं पठावः। ते समुद्रं तरन्ति।

हामी दुई मीतलाई सम्झन्छौं। दुनियाँ हाँस्छ। आगो घाँस डढाउँछ। रूख छहारी दिन्छ। शत्रु दुःख दिन्छ। आँखा फूल हेर्छ। चेलो पुस्तक पढ्छ। हामी दुई रक्षा गर्छौं। हामी दुई जुहारत हेर्छौं। दुनियाँ पुस्तक पढ्छ। पहाड राम्रो हुन्छ। हामी दुई फूल हेर्छौं।

पाठ १०

वयम्—हामीहरू लता—लहरो भार्या—स्वास्नी
निशा—रात शिला—ढुङ्गो शाखा—हाँगो

□'मि' को ठाउँमा 'वः' आयोभने दुईलाई कहन्छ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नारी—स्वास्नीमान्छे	लेखनी—कलम	पुत्री—छोरी
वायुः—हावा	शत्रुः—दुश्मन	अश्रु—आँसु
घृतम्—घिउ	युद्धम्—लडाइँ	लवणम्—नून
द्रवति—पग्लन्छ	निन्दति—गाली गर्छ	करोति—गर्छ
जिघति—सुङ्छ	लिखति—लेख्छ	वदति—भन्छ

पश्यामः × हेर्छौं

शृणुमः—सुन्छौं खादामः—खान्छौं स्मरामः—सम्झन्छौं

जयामः—जित्छौं हसामः—हाँस्छौं जिघ्रामः—सुङ्छौं

अभ्यास

वयं लतां पश्यामः। नारी पुत्री पश्यति। वयं भार्यां स्मरामः। निशा गच्छति। वयं शिलां रक्षामः। नारी शाखा पश्यति। लेखनी लिखति। वायुः गिरिं जयति। शत्रुः दुःख ददाति। अश्रु द्रवति।

दुश्मन लडाइँ गर्छ। हामी सुन्छौं। हामी दुई लडाइँ हेर्छौं। कलम लेख्छ। घिउ पग्लन्छ। म लहरो हेर्छु। दुङ्गो खस्छ। स्वास्नी हाँस्छे। हाँगो चल्छ। रात हुन्छ। हामी मीतलाई सम्झन्छौं। छोरी लेख्छे। हावा चल्छ। हामी दुश्मनलाई जित्छौं। आँसु खस्छ। तिनीहरू नून खान्छन्। स्वास्नी भन्छे। हामी फूल सुङ्छौं। छोरी गाली गर्छे। हामी मासु खान्छौं।

हुन लागिरहेको काल वर्तमान हो। त्यसमा 'लट्'को प्रयोग हुन्छ। जो काम गर्छ उसलाई कर्ता भन्छन्।

× 'मि' का ठाउँमा 'मः' आयोभने घेरैलाई कहन्छ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लट्

एकवचन	द्विवचन	वहुवचन
१प्रथम पुरुष भवति	भवतः	भवन्ति
२मध्यम पुरुष भवसि	भवथः	भवथ
३उत्तम पुरुष भवामि	भवावः	भवामः

शिक्षकलाई सूचना—एउटालाई कहँदा एकवचन, दुइटा-लाई कहँदा द्विवचन र धेरैलाई कहँदा वहुवचन हुन्छ भन्ने राम्ररी वोध गराई प्रथम, मध्यम र उत्तम पुरुषको प्रयोग गर्ने तरीका पनि छात्रहरूलाई सिकाइदिनु होला, अनि 'ति' 'तः' न्ति' इत्यादि प्रत्यय चिनाई पढेका सवै धातुको लट्को रूप कण्ठस्थ गराएर मात्र अर्को पाठ पढाउनुहोला। आदरार्थी वहुवचनमा हुनु वक्सनु इत्यादि क्रिया जोडाई खानुहुन्छ खाइवक्सिन्छ इत्यादि अर्थ हुँदा र स्त्रीलिङ्गको खान्छे मा पनि 'खादति'को प्रयोग हुन्छ भन्ने सम्झाइदिनुहोला।

पाठ ११

माता—आमा कदली—केरा आमल—अमला
राजधानी मुख्य शहर भगिनी—वहिनी आम्रः—आँपको रूख
कीट—कीरो मञ्जरी—मजुरा अद्य—आज
दुर्वलः—दुब्लो शनैः—विस्तारै वृथा—व्यर्थ (सित्तै)
अधः—तल इव—झैं (जस्तै) अधुना—अहिले

---

१. तँ तिमी र म, हामी वाहेक अरू जोसुकै कर्ता हुँदा पनि प्रथम पुरुष हुन्छ।

२. तँ, तिमी दुई, तिमीहरू कर्ता हुँदा मध्यम पुरुष हुन्छ।

३. म, हामी दुई, हामीहरू कर्ता हुँदा उत्तम पुरुष हुन्छ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अस्ति – छ जीवति—बाँच्छ नमति – ढोम्छ
जपति—जप्छ आगच्छति—आउँछ उत्तिष्ठति—उठ्छ
विस्मरति-बिर्सन्छ नृत्यति—नाच्छ नश्यति—नाश हुन्छ

अभ्यास

कदली अधः नमति । माता जपति । भगिनी आगच्छति । आम्रःपतति । कीटः शनैः गच्छति । मञ्जरी वृथा नश्यति । अद्य अहं गृहं गच्छामि । अरिः दुर्बलः अस्ति । अधुना पुत्री नृत्यति । आवां विस्मरावः । यूयं नमथः ।

आमा बिस्तारै जानुहुन्छ । तल केरा छ । बहिनी आज आउँछिन् । दुब्लो कीरो बिस्तारै हिंड्छ । अमला तल खस्छ । छोरी सित्तैं नाच्छे । अहिले शत्रु उठ्छ । आमा बिर्सनुहुन्छ । हामीहरू जप गर्छौं । तिमीहरू आउँछौ । तिनीहरू उठ्छन् । हामी दुई तल नाच्छौं ।

पाठ १२

प्रथमा

काम गर्ने कर्ता छभने प्रथमा हुन्छ । कर्त्ता जुन पुरुष र जुन वचनको छ क्रियापद पनि उही पुरुष र उही वचनको राख्नुपर्छ ।

'अ' पछाडि हुने शब्दका प्रथमाका प्रत्ययहरू

	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
(पुलिङ्गका)	:	ौ	ाः
	जस्तै रामः	रामौ	रामाः
(नपुंसकका)	म्		ा सि
	जस्तै सुखम्	सुखे	सुखानि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कच्छपः—कछुवा	जनकः—बाबु	तडागः—तलाउ
पादः—खुट्टो (पाउ)	मनुष्यः—मानिस	वृक्षः—रुख
शृगालः—श्याल	कमलम्—कमल	जलम्—पानी
सुन्दरः—राम्रो	अस्ति - छ	

अभ्यास

जनकः जयति । जलं पतति । मनुष्यः हसति । तडागः अस्ति । कच्छपः गच्छति । वृक्षौ तिष्ठतः । पादौ गच्छतः । शृगालाः आगच्छन्ति । कमलानि तिष्ठन्ति ।

पानी पर्छ । बा आउनुहुन्छ । रूखहरू खस्छन् । बीजहरू उम्रन्छन् । दुई मानिस आवाज सुन्छन् । श्यालहरू तल जान्छन् । अहिले म हिंड्छु । छोराहरू बिस्तारै जान्छन् । तलाउ राम्रो छ । म पानी पिउँछु ।

पाठ १३

द्वितीया

गरिने कामलाई कर्म भन्दछन् । त्यसमा द्वितीया हुन्छ । त्यो कर्म चेतन भए भाषामा 'लाई' अर्थ आउँछ, जड भए आउँदैन ।

प्रत्ययहरू

	म्	औ	ान्
जस्तै—	रामम्	रामौ	रामान्

नपुंसकमा चाहिं प्रथमाकै जस्तो हुन्छ

ओदनः—भात	व्याधः—व्याधा	शिष्यः—चेलो
गजः—हात्ती	शठः—स्वाँठ	सिंहः—सिंह
मोदकम्—लड्डू	गीतम्—गीत	वनम्—जङ्गल

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पुष्पम्—फूल सरलः—सोझो पत्रम्—पात, चीठी
अति—तिर धिक्—धिक्कार पुष्टः—मोटो
परितः—चारैतिर सर्वतः—सबैतिर यावत्—सम्म
आकाशः—आकाश

अभ्यास

जनकः ईश्वरं स्मरति। पुस्तकं पठावः। सिंहः मांसं खादति। अश्वौ तृणं खादतः। गायका गीतं गायन्ति। व्याधः वनं गच्छति। ओदनं खादामः। शिष्याः पुस्तकं पठन्ति। शठौ वृथा हसतः। मोदकं खादन्ति। पत्राणि पतन्ति। वृक्षः सरलः अस्ति।

मानिस हात्ती चढ्छ। फूलहरू खस्छन्। छोरो छ। व्याधा जंगलतिर जान्छ। स्वाँठलाई धिक्कार छ। वनसम्म मूल शहर छ। जंगलको फल खान्छौं। हात्ती घाँस खान्छ। हामी दुई गीत गाउँछौं। म घरसम्म जान्छु। घरको चारैतिर जंगल छ।

पाठ १४

तृतीया

रहिरहने 'ले' अर्थ आएमा तृतीया हुन्छ

प्रत्ययहरू

	न	ा भ्याम्	ैः
जस्तो—शिवेन		शिवाभ्याम्	शिवैः

तृतीया देखि सप्तमीसम्म नपुंसक लिङ्गमा पनि पुलिङ्ग जस्तै हुन्छ।

अन्धकारः—अंध्यारो यत्नः—मिहिनेत नगरम्—शहर
अलंकारः—गहना यजमानः—जजमान काणः—कानो

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

करः—हात, किरण	ग्रामः—गाउँ	कुशलः सिपालु
नरः—मानिस	कार्यम्—काम	वस्त्रम्—कपडा
पुरोहितः—पुरेत	चक्रम्—पाङ्ग्रो	क्षेत्रम्—खेत
भ्रमरः—भमरो	सुवर्णम्—सुन	सह—सँग
अकस्मात्—अपर्‍ट	तैलम्—तेल	स्वयम्—आफै
च—पनि, र	ज्वलति—वल्छ	आनयति—ल्याउँछ

अभ्यास

पादाभ्यां नगरं गच्छामः । पुरोहितः सरलं यजमानं रक्षति । कर्णेन बधिरः न शृणोति । सिंहः मांसेन जीवति । बालकः करेण पुस्तकं नयति । यत्नेन व्याघ्रं पश्यति । अन्धकारेण न पश्यामि । रथः चक्रेण गच्छति ।

तेलले बत्ती बल्छ । मिहिनेतले कपडा र गहना ल्याउँछ । भमरो फूल सम्झन्छ । बत्तीले अँध्यारो नाश हुन्छ । खहरे पानीले उम्लन्छन् । बाबुसँग छोरो गाउँमा जान्छ । म आफै खेतमा जान्छु र धान ल्याउँछु । जजमान सुन दिन्छ । हामी दुई शहर जान्छौं । कानो आँखाले देख्तैन । सिपालु मानिस हातले काम गर्छ । बाघ मासुले बाँच्छ । म दुई हातले सूर्यलाई ढोग्छु ।

पाठ १५

चतुर्थी

रहिरहने लाई, निम्ति, लागि अर्थ आएमा चतुर्थी हुन्छ ।

प्रत्ययहरू

ा य	ा भ्याम्	भ्यः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जस्त—शिवाय	शिवाभ्याम्	शिवेभ्यः
उत्साहः—उमेद	चणकः—चना	नटः—नटुवा
सूपः—दाल	मुद्गः—मूँग	भृत्यः—नोकर
उद्यानम्—बगैंचा	काष्ठम्—काठ	रूप्यकम्—रूपियाँ
मल्लः—पहलमान	अलम—समर्थ	स्वस्ति—कल्याण
नमः—नमस्कार	ददाति—दिन्छ	क्रुध्यति-रिसाउँछ
द्रुह्यति—डाह गर्छ	प्रविशति—पस्छ	नखम् —नङ
नयनम्—आँखो	दर्पणम्—ऐना	रत्नम्—जुहार
वचनम्—बोली	भारः—भारी	दण्डः-लट्ठी, सजाँय
नृपः—राजा	भोजनम्—खानु	

अभ्यास

सूर्याय नमः। वयं पुत्राय पत्रं लिखामः। उद्यानं प्रविशामि। नृपाय स्वस्ति। आवां भारं नयावः। तैलाय तिलान् नयति। नटाः धनाय नृत्यन्ति। भिक्षुकः रत्नायः क्रुध्यति। मल्लः पुष्ठाय द्रुह्यति। अलं रामः रावणाय। तौ उत्साहं कुरुतः भोजनाय मुद्गं चणकं च नयति।

घरको लागि काठ ल्याउँछु। मानिस उमेद गर्छ। तँ छोरा सँग सित्तै रिसाउँछस्। पहलमान मोटो मानिसलाई डाह-गर्छ। म माग्नेलाई रूपियाँ दिन्छु। चना र मूँगको निम्ति हामीहरू खेतमा जान्छौं। म छोरालाई चीठी लेख्छु। छोरो दाल खान्छ। नटुवा रूपियाँका लागि नाच्छ। हामी नोकरसँग रिसाउँछौं। दुई मानिस बगैंचामा जान्छन्। सूर्यलाई नमस्कार। राजा स्वाँठलाई सजाँय गर्छन्। तँ ऐना हेर्छस्। त्यो छोरोलाई जुहार दिन्छ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पाठ १६

पंचमी

देखि, बाट अर्थ आएमा पञ्चमी हुन्छ

पञ्चमीका प्रत्ययहरू

ात्	ा भ्याम्	ेभ्यः
जस्तै— रामात्	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
अभिमानः—सेखी	अन्यः—अर्को	गोमयम्—गोबर
आरंभः—उठान	क्रोधः—रिस	गोधूमः—गहुँ
तण्डुलः—चामल	प्रासादः—दरबार	वृश्चिकः—बिच्छा
मसूरः—मुसुरो	मासः—मास	सागरः—समुद्र
वातः—हावा	आसनम्—आसनी,	
शिखरम्—चुचुरो	गगनम्—आकाश	स्नेहः-प्रेम, माय
बहिः—बाहिर	पृथक्—अलग, भिन्न	मत्स्यः—माछो
एव—मात्र, नै	विना—बाहेक	पठनम्—पढनु
ऋते—बाहेक	नाना—किसिम-किसिमको	प्रातः—बिहान
		प्रतियच्छति-साट्छ

अभ्यास

रामात् अन्यः गच्छति। गोमयात् वृश्चिकः भवति। आसनात् उत्तिष्ठामि। नृपः आसनात् पश्यति। अहं मासेभ्यः मसूरं प्रतियच्छामि। नृपः भृत्यैः सह उद्यानात् प्रासादं गच्छति। पर्वतात् रत्नानि प्रभवन्ति। वयं नगरात् आगच्छामः। तण्डुलात् मासः पृथक् भवति।

राजा दरबारबाट शहर हेर्छन्। पापबाट दुःख हुन्छ। हाबाले फूलहरू तल खस्छन्। हामी गहुँबे मूँग र मास साट्छौं।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आकाशबाट पानी खस्छ । म चुचुरोबाट आउँछु । ज्ञानबाट पाप नाश हुन्छ । स्वाँठ रिसले र शेखीले सज्जनलाई निन्दा गर्छ । त्यो घोडाबाट खस्छ । म आसनबाट उठ्छु । शेखीले रिस उठ्छ । त्यो बिहान काम उठान गर्छ । समुद्रबाट माछा आउँछन् । हावाले रूख ढल्छ । त्यो घर बाहिर हेर्छ । मायाले छोरालाई हेर्छ । पढ्नाले ज्ञान हुन्छ ।

पाठ १७

षष्ठी

को का, की अर्थ आएमा षष्ठी हुन्छ

षष्ठीका प्रत्ययहरू

स्यः	योः	नाम्
जस्तै—शिवस्य	शिवयोः	शिवानाम्

इच्छति—इच्छा गर्छ पृच्छति—सोध्छ

आदिशति—अह्राउँछ विषीदति—दिक्क हुन्छ

प्रसीदति—खुशी हुन्छ स्पृशति—छुन्छ

ग्रीष्मः—गर्मी ऋतु (जेठ र आषाढ)

चन्द्रः—चन्द्रमा	पराक्रमः—बहादुरी	प्रकाशः—चहक
प्रसादः—निगाहा	रोगः—रोग	चौरः—चोर
वसन्तः—ऋतु (चैत र वैशाख)		मार्गः—बाटो
पान्थः—बटुवा	औषधम्—ओखती	पुच्छम्—पुच्छर
कोष्ठम्—कोठा	यूथम्—बथान	शयनम्—सुत्नु, ओछ्यान
हिमम्—हिउँ		
वर्णः—रङ्ग, जात	श्रेष्ठः—असल	कुत्सितः—खराब

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अभ्यास

वर्णानां ब्राह्मणः श्रेष्ठः। शिवस्य पुत्राः पृच्छन्ति। नराः वीरस्य पराक्रमं पश्यन्ति। पान्थाः नृपस्य प्रसादम् इच्छन्ति। पिता पुत्रम् आदिशति। दरिद्रः रोगेण विपीदति। धनिकः प्रसीदति। चन्द्रस्य प्रकाशः सुन्दरः। वसन्ते उद्यानं सुन्दरं भवति। दुर्जनानाम् आचारः कुत्सितः भवति। मेषस्य यूथं चरति। सः लवणं स्पृशति। वानरस्य पुच्छं दीर्घं भवति।

मानिसहरू गर्मीमा हिउँ इच्छा गर्छन्। ओखतीले मानिसको रोग नाश हुन्छ। राजाहरूमा असल राम हुन्। भेडाको बथान आउँछ। गर्मीमा चन्द्रमाको प्रकाश इच्छा गर्छन। हामी पहाडको चुचुरो हुन्छौं। आमा छोराहरूलाई आज्ञा दिन्छे। छोरा बाबुको पाउ हुन्छ। नोकर कोठाको ओछ्यान ल्याउँछ। बनबाट मृगको बथान आउँछ। बटुवाहरू बाटो-बाट जान्छन्। रङ्गले कोठा राम्रो हुन्छ वीरको बहादुरीले रा खुशी हुन्छु। चोरको खराब कामले हामी दुई दिक्क हुन्छौं। नोकरहरू राजाको निगाह इच्छा गर्छन्।

पाठ १८

सप्तमी

मा र निम्ति अर्थ आएमा सप्तमी हुन्छ।

सप्तमी प्रत्ययहरू

	यो:	पु
जस्त—राम्रे	रामयोः	रामेषु
निमज्जति—डुब्छ	मिलति—मिल्छ	स्फुटति—फुट्छ
गर्जति—गर्जन्छ	किरति—छर्छ	आह्वयति—बोलाउँछ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धावति—दगुर्छ चलति—चल्छ अर्चति—पुज्छ
ध्यायति—ध्यान गर्छ मूर्च्छति—मूर्छा हुन्छ अङ्कः—काख, चिन्ह
अग्रजः—दाज्यू अनुजः—भाइ पिता—बाबु
आपणः—बजार आपणिकः—पसले केशः—कपाल
खड्गः—तरवार चकोरः—च्याखुरा कण्ठः—घाँटी
द्वारपालः—ढोके द्वारम्—ढोका वाणिज्यम्—बेपार
बिलम्—प्वाल माधुर्यम्—मिठास सरोवरम्—तलाउ
ललाटम्—निधार यथा—जस्तै मिष्ठान्नम्—मिठाई
सुभिक्षम्—सहकाल उपरि—माथि अधः—तल

अभ्यास

नेपाले वीराः क्षत्रियाः सन्ति । वने मयूराः नृत्यन्ति । द्वार-पालाः प्रासादस्य द्वारे गर्जन्ति । कचोराः चन्द्रं पश्यन्ति । श्येनः आकाशे कपोतान् अनुधावति । युवाम् जले निमज्जथः । आपणिकः आपणे वाणिज्यं करोति । कोकिलस्य शब्दे माधुर्यं भवति । अग्रजः अनुजम् आह्वयति । चकोरस्य कण्ठः सुन्दरः भवति ।

तँ बजारबाट घरमा मिठाई ल्याउँछस् । हामी ईश्वरको ध्यान गर्छौं । वीरको हातमा तरवार हुन्छ । प्वालमा मूसो दगुर्छ । मानिसमा राम श्रेष्ठ हुन् । हिमालयको चुचुरोमा हिउँ छ । आकाशमा बादल गज्छ । कमलले कृष्णको पूजा गर्छ । बालक ओछ्यानमा मूर्छा पर्छ । दाज्यूले भाइलाई बोलाउँछ । ग्रीष्म ऋतुमा मानिसहरू पानी इच्छा गर्छन् । शहरमा राम्रा बजार हुन्छन् । दाज्यूको काखमा बस्छु । सज्जनको बोलीमा अमृतको जस्तै मिठास हुन्छ । निधारमाथि कपाल हुन्छ । त्यो परेवाको लागि धान छर्छ । असल कामले सहकाल हुन्छ ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शिक्षकलाई सूचना—

कर्तृवाच्य यो हो र त्यसको कर्तामा प्रथमा हुन्छ। कर्ममा चाहिं द्वितीया इत्यादि कुरा राम्ररी बुझाइदिनुहोला, अनि तृतीयादेखि सप्तमीसम्मका प्रयोग यस्ता-यस्ता ठाउँमा हुन्छन् भन्ने पनि छर्लङ्ग पारेर बोध गराइदिनुहुन्यैछ। जुन अकारान्त शब्दमा पछाडि विसर्ग छ त्यो पुल्लिंगको हो र 'म्' पछाडि हुनेचाहिं नपुंसक लिङ्गको हो भन्ने पनि बुझाइदिहुन्यैछ। शब्दमा ङ, र प छभने त्यसको तृतीयाको एकवचन र षष्ठीको बहुवचनको 'न' 'ण' हुन्छ भन्ने संझाई रामेण, रामाणाम् इत्यादि उदाहरण दिनुहोला। पहिलो र छैटौं गणी धातुको पछि 'अति' आदि हुने र चारौं गणीको पछि 'यति' हुने र दशौं गणीको पछि 'अयति' हुने पनि क्रमैसँग पतति, इच्छति, नृत्यति, कथयति इत्यादि उदाहरण देखाएर सम्झाइ-दिनुहुन्यैछ। आदरार्थी एकवचनको विषयमा र पुल्लिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग तथा नपुंसक लिङ्गमा उही क्रियापद हुने विषयमा पनि फेरि दोहन्याइदिनुहोला। अनि विशेष्यमुताबिक विशे-षण को लिंग र वचन भन्ने पनि बताइदिनुहोला।

पाठ १६

चौथो गणका धातुरू

आतपः—घाम गमनम्—हिंड्नु भोजनम्—खानु
पराक्रमः—बहादुरी आरम्भः—उठान एव—मात्र
कुप्यति—रिसाउँछ सीदति—सिउँछ
प्रयत्यति—मिहिनेत गर्छ भ्राम्यति—घुम्छ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आस्यति—थाक्छ
माद्यति—मात्तिन्छ
शुष्यति—सुक्छ
तुष्यति—खुशी हुन्छ
क्षुध्यति—भोकाउँछ
आश्लिष्यति—अँगालो हाल्छ
पुष्यति—मोटाउँछ
तृष्यति—अघाउँछ
सिध्यति—सिद्ध हुन्छ
लुभ्यति—लोभ गर्छ
श्लिष्यति—जोडिन्छ
शुध्यति—शुद्ध हुन्छ

जनाः सुभिक्षे न क्षुध्यन्ति। पुण्येन चित्तं शुध्यति। आतपेन जलं शुष्यति। सिंहःवनात् वनं भ्राम्यति। दुष्टाः धनेन माद्यन्ति। अग्रजः अनुजाय क्रुध्यति। माता वस्त्रं सीव्यति। कृषकः अन्नाय प्रयस्यन्ति। छात्राः परिश्रमेण श्राम्यन्ति। अन्नेन शरीरं पुष्यति। धनिकः मिष्टान्नेन तृप्यति। दरिद्रः क्षुध्यति।

उठानबाट मात्र काम सिद्ध हुँदैन। हामी हुई मिठाईले अघाउँछौं। स्वाँठ रोखीले मात्तिन्छ। बतुला हिँडाइले थाक्छ। दाज्यूले गलाई अँगालो हाल्नुहुन्छ। उमेदले काम सिद्ध हुन्छ। खानाले शरीर मोटाउँछ। घामले कपडाहरू सुक्छन्। खेती-वाल धानको लागि मिहिनेत गर्छ। त्यो कपडा सिउँछ। म बिहान क्षुध्छु। बहादुरीले वीर खुशी हुन्छ। गरीबहरू भोकाउँछन्। राजा ढोकेदेखि रिसाउँछ। स्वाँठ धनको लोभ गर्छ।

पाठ २०

दशौं गणी धातुहरू

चोरयति—चोर्छ
चिन्तयति—विचार गर्छ
पूजयति—पूजा गर्छ
पालयति—पाल्छ
ताडयति—कुट्छ
पीडयति—दुःख दिन्छ
तर्जयति—हप्काउँछ
कथयति—भन्छ
गणयति—गन्छ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वर्णयति—बयान गर्छ	रचयति—बनाउँछ
भूषयति—सिंगार्छ	सूचयति—जनाउ दिन्छ
स्पृहयति—चाहा गर्छ	प्रक्षालयति—पखाल्छ
अर्जयति—कमाउँछ	दण्डयति—दण्ड गर्छ
लेखकः—लेखक	भाण्डम्—भाँडो

अभ्यास

वयं रूप्यकाणि गणयामः। अहम् ओदनं भक्षयामि। आवां पाठं चिन्तयावः। भक्तः ईश्वरं पूजयति। शठः सुवर्णं चोरयति। त्वं किं रचयसि? नृपः चौरान् दण्डयति। वसन्तः उद्यानं भूषयति। पुत्रः जनकस्य पादौ प्रक्षालयति। चौरः रूप्यकाणि चोरयति। सैनिकः चोरान् पीडयति।

त्यो भाइलाई कुट्छ। अ-ईश्वरलाई पूजा गर्छु। हामी दुई रुपियाँ चाहन्छौं तिनीहरू रुपियाँ गन्दछन्। लेखकहरू पुस्तक बनाउँछन्। नोकरहरू भाँडा पखाल्छन। चोर धान चोर्छ। म पाठ विचार गर्छु। छोरो बाबुलाई पाल्छ। लेखक दरबारको बयान गर्छ। खाँठले सज्जनलाई दुःख दिन्छ। तिमीहरू छोरालाई भन्दौ। सिइ श्यालाई बर्साउँछ। वसन्त ऋतुले बगैचा सिंगार्छ। नोकर भाँडा पखाल्छ।

पाठ २१

भू

	ए. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. पु.	अभवत् (त्यो भयो)	अभवताम् (ती दुई भए)	अभवन् (तिनीहरू भए)
म. पु.	अभवः (तँ भइस्)	अभवतम्	

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्राम्यति—थाक्छ
माद्यति—मात्तिन्छ
शुष्यति—सुक्छ
तुष्यति—खुशी हुन्छ
क्षुध्यति—भोकाउँछ
आश्लिष्यति—अँगालो हाल्छ
पुष्यति—मोटाउँछ
तृष्यति—अघाउँछ
सिध्यति—सिद्ध हुन्छ
लुभ्यति—लोभ गर्छ
श्लिष्यति—जोडिन्छ
शुध्यति—शुद्ध हुन्छ

जनाः सुभिक्षे न क्षुध्यन्ति। पुण्येन चित्तं शुध्यति। आतपेन जलं शुष्यति। सिंहःवनात् वनं श्राम्यति। दुष्टाः धनेन माद्यन्ति। अग्रजः अनुजाय क्रुध्यति। माता वस्त्रं सीव्यति। कृषकः अन्नाय प्रयस्यति। छात्राः परिश्रमेण श्राम्यन्ति। अन्नेन शरीरं पुष्यति। धनिकः मिष्टान्नेन तृप्यति। दरिद्रः क्षुध्यति।

उठानबाट मात्र काम सिद्ध हुँदैन। हामी हुई मिठाईले अघाउँछौं। स्वाँठ रोलीले मात्तिन्छ। बहुला हिंडाइले थाक्छ। दाज्यूले मलाई अँगालो हाल्नुहुन्छ। उमेदले काम सिद्ध हुन्छ। खानाले शरीर मोटाउँछ। घामले कपडाहरू सुक्छन्। खेती-वाल धानको लागि भिजिनेछ गर्छ। त्यो कपडा सिउँछ। य विद्यान पुछु। बहादुरीले वीर खुशी हुन्छ। गरीवहरू भोकाउँदैन। राजा ढोकेदेखि रिसाउँछ। स्वाँठ धनको लोभ गर्छ।

पाठ २०

दशौं गणी धातुहरू

चोरयति—चोर्छ
चिन्तयति—विचार गर्छे
पूजयति—पूजा गर्छ
पालयति—पाल्छ
ताडयति—कुट्छ
कथयति—भन्छ
पीडयति—दुःख दिन्छ
तर्जयति—हप्काउँछ
गणयति—गन्छ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वर्णयति—बयान गर्छ	रचयति—बनाउँछ
भूषयति—सिंगार्छ	सूचयति—जनाउ दिन्छ
स्पृहयति—चाहा गर्छ	प्रक्षालयति—पखाल्छ
अर्जयति—कमाउँछ	दण्डयति—दण्ड गर्छ
लेखकः—लेखक	भाण्डम्—भाँडो

अभ्यास

वयं रूप्यकाणि गणयामः। अहम् ओदनं भक्षयामि। आवां पाठं चिन्तयावः। भक्तः ईश्वरं पूजयति। शठः सुवर्णं चोरयति। त्वं किं रचयसि? नृपः चौरान् दण्डयति। वसन्तः उद्यानं भूषयति। पुत्रः जनकस्य पादौ प्रक्षालयति। चौरः रूप्यकाणि चोरयति। सैनिकः चोरान् पीडयति।

त्यो भाइलाई कुट्छ। म ईश्वरलाई पूजा गर्छु। हामी दुई रुपियाँ चाहन्छौं तिनीहरू रुपियाँ गन्छन्। लेखकहरू पुस्तक बनाउँछन्। नोकरहरू भाँडा पखाल्छन्। चोर धान चोर्छ। म पाठ विचार गर्छु। छोरो बाबुलाई पाल्छ। लेखक दरबारको बयान गर्छ। स्याँठले सज्जनलाई दुःख दिन्छ। तिमीहरू छोरालाई भन्छौ। सिंह श्यालालाई खाँडिँछ। वसन्त ऋतुले बगैचा सिंगार्छ। नोकर भाँडा पखाल्छ।

पाठ २१

लट्

ए. व.	द्वि. व.	ब. व.

प्र. पु. अभवत् (त्यो भयो), अभवताम् (ती दुई भए) अभवन् (तिनीहरू भए) म. पु. अभवः (तँ भइस्) अभवतम्

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

(तिमी दुई भयौ) अभवत (तिमीहरू भयौ) उ. पु. अभवम् (म भएँ) अभवाव (हामी दुई भयौं) अभवाम (हामीहरू भयौं)।

भइसकेकोलाई भूतकाल भन्छन्। त्यसमा लङ् हुन्छ। लंट्मा छैं यहाँ पनि कर्ता र क्रियापदको पुरुष र वचन उही हुनुपर्छ। सकर्मक भए भूतकालको कर्तामा 'ले' रहन्छ।

अगायत्—गायो	अशुष्यत्—सुक्यो	अहसत्—हाँस्यो
अजयत्—जित्यो	अशृणोत्—सुन्यो	अपतत्—खस्यो
अस्मरत्—सम्झ्यो	असत्यत्—झूटो	अक्रीडत्—खेल्यो
अपचत्—पकायो	श्रावणः—साउन	अगर्जत्—गर्ज्यो
अयाचत्—माग्यो	अलसः—अल्छी	अपठत्—पढ्यो
अधावत्—दुगुन्यो	अनयत्—लग्यो	कदा—कहिले
अवदत्—भन्यो	अहरत्—चोऱ्यो	प्रायः धेरैजसो
अनमत्—ढोग्यो	अवहत्—बग्यो	पुरस्तात्-अगाडि
अरक्षत्—बचायो	अवपत्—रोप्यो	प्राक्—पहिले
अपिबत्—पियो	अकरोत्—गऱ्यो	चिरम्—धेर बेर
अपश्यत्—देख्यो	अददात्—दियो	ह्यः—हिजो

अभ्यास

कदा माता ओदनम् अपचत ? मनुष्यः वस्त्राणि पुरस्तात् अनयत। मत्स्यौ जलम् अपिबताम्। नृपः दुष्टान् ह्यः अजयत्। चकोरः चन्द्रम् अपश्यत्। बालकाः अहसन्। छात्राः गुरुम् प्राक् अपृच्छन। वृक्षात् पत्राणि अपतन। अहम् ओदनम् न अखादम्। सः कार्यम् अकरोत्। अहम् जनकम् न अस्मरम्।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सः दरिद्रेभ्यः धान्यम् न अददात्। बालकः पाठम् प्रायः अशृणोत्।

मैले पहिले भात पकाएँ। त्यसले कहिले दाल खायो? खेतीवालले बीउ रोप्यो। छोराले पुस्तक लग्यो। दाज्यूले भाइलाई धेरै बेर बोलायो। मैले पाठ पढें। चोरले रूपियाँ चोप्यो। वस्ताद ले गीत गायो। भाइले चिठी लेख्यो। तिमी दुईले झूटो बोल्यौ। गर्मीमा तलाउहरू सुके। खाउनमा मुजुरहरू नाचे। समुद्रबाट बादलहरू भए। बाबुले छोराहरूलाई रूपियाँ दिए। छोराले भात खाएन। अल्छीले काम गरेन। तिमी बसेनौ। मैले घर सम्झें। मैले कपडा अगाडि लगें।

पाठ २२

लृट्

काम पछि हुने भए भविष्यत्काल हुन्छ। भविष्यत्कालमा लृट्को प्रयोग हुन्छ। यहाँ पनि कर्त्ता र क्रियापदको पुरुष र वचन उही राख्नुपर्छ।

	ए. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. पु.	भविष्यति (त्यो हुनेछ)	भविष्यतः (ती दुई हुनेछन्)	भविष्यन्ति (तिनीहरू हुनेछन्)।
म. पु.	भविष्यसि (तँ हुनेछस्)	भविष्यथः (हामी दुई हुनेछौं)	भविष्यथ (तिमीहरू हुनेछौ)।
उ. पु.	भविष्यामि (म हुनेछु)	भविष्यावः (हामी दुई हुनेछौं	भविष्यामः (हामीहरू हुनेछौं)

श्रोष्यति—सुन्नेछ पास्यति—पिउनेछ रोक्ष्यति—उठ्नेछ
द्रक्ष्यति—देख्नेछ स्मरिष्यति संझनेछ वप्स्यति—रोप्नेछ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पतिष्यति—खस्नेछ घ्रास्यति—सुँघ्नेछ गमिष्यति—जानेछ
पक्ष्यति—पकाउने पठिष्यति—पढ्नेछ नंस्यति—ढोग्नेछ
तरिष्यति—तर्नेछ नेष्यति—लैजानेछ हनिष्यति- मार्नेछ
हसिष्यति—हाँस्नेछ क्रीडिष्यति-- खेल्नेछ ज्वलिष्यति-बल्नेछ
खादिष्यति—खानेछ करिष्यति—गर्नेछ धाविष्यति-दगुर्नेछ

अतीव—ज्यादा	सदा—सधैं	दास्यति—दिनेछ
पुनः—फेरि	मुंहुः—बारंबार	सायम्—साँझ
शीघ्रम्—चाँडै	तत्र—त्यहाँ	किन्तु—तर
इत्थम्—यसरी	श्वः—भोलि	परश्वः—पर्सि

अभ्यास

जनकः शीघ्रं गृहं गमिष्यति। बालकाः सायं क्रीडिष्यन्ति। अहं पुनः लोभं न करिष्यामि। आवां पाठं पठिष्यावः। पुत्री जनकं स्मरिष्यति। सदा भारं कः नेष्यति? बालकः पतिष्यति। सिंहः गजं हनिष्यति। वयं जलं पास्यामः। पिता मां ग्रामं नेष्यति। ईश्वरः भक्तान् रक्षिष्यति। नृपः दुष्टान् जेष्यति।

म चाँडै घर जानेछु। त्यहाँ घोडाहरू घाँस खानेछन्। हामीहरू फूल सुंघ्नेछौं। दुई घोडा दगुर्नेछन्। तिमीहरू पिउनेछौ। म गीत सुन्नेछु। बाघले मृगलाई मार्नेछ। छोराले बाघलाई ढोग्नेछ। राजा त्यसलाई फेरि देख्नेछन्। म बारंबार पढ्नेछु। खेतीवाल खेतमा जानेछ। त्यो यसरी हाँस्नेछ। पात रूखबाट खस्नेछ। बालकहरू साँझमा खेल्नेछन्। म बनेल र बाघलाई हेर्नेछु। हामी बजार जानेछौं, तर कपडा ल्याउनेछैनौं। साँझमा बत्ती बल्नेछ। म भोलि काम गर्नेछु। बिहान ईश्वर सम्झनेछौं। हामी दुई पर्सि पढ्नेछौं। हामीहरू त्यहाँ बिहान जानेछौं। त्यो बारंबार पानी पिउनेछ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पाठ २३

लोट्

विधि आशीर्वाद इत्यादि बुझिएमा लोट्को प्रयोग हुन्छ। विशेष गरेर प्रथम पुरुषमा विधान, मध्यम पुरुषमा आज्ञा र उत्तम पुरुषमा प्रार्थना इत्यादि बुझिन्छ। यहाँ पनि कर्ता र क्रियापदको पुरुष र वचन उही राख्नुपर्छ।

	ए. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. पु.	भवतु (त्यो होओस्)	भवताम् (तीदुई होऊन्)	भवन्तु (तिनीहरू होऊन्)
म. पु.	भव (तँ हो)	भवतम् (तिमी दुई होओ)	भवत (तिमीहरू होओ)।
उ. पु.	भवानि (म हुँ)	भवाव (हामी दुई होऔं)	भवाम (हामीहरू होऔं)।

हसतु—हाँसोस्	गच्छतु—जाओस्
पततु—खसोस्	त्यजतु—छोडोस्
धावतु—दगुरोस्	आह्वयतु—बोलाओस्
जीवतु बाँचोस्	स्मरतु—सम्झोस्
क्रीडतु खेलोस्	खादतु—खाओस्
वसतु—बसोस्	वदतु—भनोस
पठतु—पढोस्	पचतु—पकाओस्
रक्षतु—रक्षा गरोस्	याचतु—मागोस्
पिबतु पिओस्	नयतु—लैजाओस्
पश्यतु—हेरोस्	हरतु—हरोस
जयतु—जितोस्	लिखतु—लेखोस

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नीचैः—तल
उच्चैः—माथि
इच्छतु—इच्छा गरोस्
पृच्छतु—सोधोस्
क्षिपतु—फ्याँकोस्
प्रविशतु—पसोस्
रचयतु—बनाओस्
अत्र—यहाँ
यत्र - जहाँ
शृणोतु—सुनोस्
करोतु—गरोस्
चोरयतु—चोरोस्
प्रणमतु—ढोगोस्
खनतु—खनोस्
कुत्र—कहाँ

अभ्यास

ईश्वरः त्वां रक्षतु। शिष्याः गुरुं प्रणमन्तु। छात्रः कुत्र पाठं पठतु ? अहं मृगं गृहं नयामि। ते रूप्यकाणि अत्र आनयन्तु। वयम् ईश्वरं स्मराम। छात्राः पत्रं लिखन्तु। सः पाठं स्मरतु। शिवः पापं हरतु। चौराः धनं न चोरयन्तु। भक्ताः देवान् पूजयन्तु। माता अन्नं नीचैः पचतु। अहं वस्त्रम् आनयामि। तौ गृहं गच्छताम्। वयं पाठं पृच्छाव। मृगाः जलं पिबन्तु।

ऋटो कहिल्यै नबोल। बिहान पाठ पढ। हामीहरू तल बगैंचामा जाऔं। खेतीवालहरू यहाँ खनून। छोराहरू चिठी लेखुन्। हामी दुई पुस्तक कहाँ लैजाऔं ? ती दुई पानी पिउन्। धनी गरीबको रक्षा गरोस्। हामीहरू नमागौं। चोरहरू नचोरुन्। बालकहरू साँझमा खेलुन। मानिस घेरै बाँचोस्। त्यो तल भात पकाओस्। दाज्यूले भाइलाई माथि बोलाओस्। ती दुई घर बनाउन्। भाइ रूपियाँ लैजाओस्। तिमीहरू

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नदगुर । तिनीहरू मानिसलाई ढोगुन् । बालक लड्डू खाओस् । हामीहरू घरमा पसौं । दाज्यू जानुहोस् । त्यो ढोकाको आवाज सुनोस् । मानिसहरू रिस छोडुन् । त्यो काम गरोस् ।

पाठ २४

सम्बोधन

ए. व.	द्वि. व.	ब. ब.
हे शिव	हे शिवौ	हे शिवाः

कसैलाई बोलाएमा सम्बोधन हुन्छ । त्यसमा प्रथमा नै भए पनि एक वचनमा केही फरक हुन्छ । भाषामा अगाडि 'ए' र बहुवचनमा पछाडि 'हो' पनि लाग्छ ।

चातकः—काकाकुल	देवः—द्यौता
यत्नः—मिहिनेत	यजमानः—जजमान
निष्कः—असरफी	यूपः—मौलो
अज्ञानम्—नजान्नु	शतम्—सय
निश्चयः—अठोट	द्वीपः—टापू
आचारः—चालचलन	आशयः—मनसाय
पारितोषिकम्—इनाम	ज्येष्ठः—जेठो
रथः—बग्गी	स्तम्भः—खम्बा
शब्दः—आवाज	कौतुकम्—चाख
विनयः—नम्रता	सौन्दर्यम्—राम्रोपना
शिक्षकः—गुरु	कनिष्ठः—कान्छो

अभ्यास

हे पुत्र, विनयं कुरु । हे बालाः, कुत्सितम् आचारं त्यजत । हे चातक, मेघं पश्य । भो देवाः, निष्कान् दत्त । हे बालकाः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यूयं मार्गे न तिष्ठत। भो शिक्षक, अज्ञानं नाशय। भो जनक, पुरोहिताय रथं देहि। शब्दं मा कुरुत। यत्नेन पठतम्। हे बालकः यूयं नयत। छात्र, द्वीपस्य सौन्दर्यं पश्य।

छात्रहो, तिमीहरू देशका सम्पत्ति हौ। स असरफी इनाम दिनेछु। पसलेहो, उन्नत टाढामा जाओ। ए बालकहो, वर्णमालाको राम्रोपन चालले हेर। ए गोपाल, के तिमी मिहिनेतसाथ पढ्छौ? ए नोकर, मौलाको निम्ति काठ लैजा। ए कान्छा, तँ पाठ पढ। जेठो खराब चाल चलन गर्दैन। मिहिनेतले मनसाय सफल हुन्छ। बालक हो, अज्ञान छोड।

पाठ २५

'आ' पछाडि हुने शब्द

	ए.	द्वि.	ब
प्र.	विद्या	विद्ये	विद्याः
द्वि.	विद्याम्	"	"
तृ.	विद्यया	विद्याभ्याम्	विद्याभिः
च.	विद्यायै	"	विद्याभ्यः
पं.	विद्यायाः	"	"
ष.	"	विद्ययोः	विद्यानाम्
स.	विद्यायाम्	"	विद्यासु
सं.	हे विद्ये	हे विद्ये	हे विद्याः

वार्ता—कुरा छाया—छाहारी भार्या—स्वास्नी

लता—लहरो लज्जा—लाज महिला—आइमाई

चिन्ता—पीर प्रजा—सन्तान, दुनियाँ आशा—आस

क्षमा—सहनु कन्या—बिहा नभएकी छोरी

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्रीडा—खेल, खेल्नु जरा—बुढ्याइ

प्रभा—चहक शिला—ढुङ्गो तृष्णा—तिर्सना

वृद्धा—बूढी व्यथा—तकलीफ श्रद्धा—सर्धा

घृणा—घिन शाखा—हाँगो

अभ्यास

महिलाः उद्याने क्रीडन्ति । पिता कन्यां कथयति । पुरुषः भार्यां रक्षति । धीरः लज्जां जयति । नृपः प्रजां रक्षति । वृद्धा मोदकं रचयति । प्रजा दुग्धं पिबति । त्वं वार्ताः शृणोषि । सूर्यस्य प्रभा आकाशं भूषयति ।

आइमाई घर हेर्छिन् । स कुरा सुन्छु । बूढी सर्धा गर्छिन् । सहनु मानिसको धर्म हो । गंगा समुद्रसँग मिल्छिन् । रूखको हाँगो हुन्छ । भालेले लाज र बिन छोड्यो । तँ रामको कथा सुन्छस् । बहादुर दुनियाँलाई सुख दिन्छ । तिर्सनाले बूढी हिंड्छे । रूखको छहारीमा स बस्छु । मानिसहरू कन्यालाई पुज्छन् । बूढी पीर गर्छे । बुढ्याइँले शरीरको चहक नाश हुन्छ । दुङ्गामा बस्छौं । छोरी आस गर्छे । असल मानिस स्वास्नी-लाई तकलीफ दिंदैन । चेलो विद्या माग्छ । लहरामा फूल छन् ।

पाठ २६

विशेषण

यस्तो अथवा यति भनी गुण र संख्याहरू बुझाउने शब्द-लाई विशेषण भन्छन् । जसको गुणहरू जाहेर गर्ने हो उसलाई विशेष्य भन्छन् । विशेषणको लिंग, वचन र विभक्ति विशेष्यकै जस्तो हुन्छ । जस्तैः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पु.	स्त्री.	न.
रक्तः	रक्ता	रक्तम्
घटः	शिला	वस्त्रम्

अज्ञः—अजान	पीतः—पहेंलो	रम्यः—राम्रो
प्रचण्डः—जण्ड	श्वेतः—सेतो	तीक्ष्णः—तीखो
तुल्यः—बराबर	मधुरः—गुलियो	गभीरः—गहिरो
दीर्घः—लामो	प्रियः—प्यारो	मलिनः—मैलो
ह्रस्वः—छोटो	शीतः—चीसो	सरलः—सोझो
मिष्टः—मीठो	उष्णः—तातो	वर्तुलः—बाटुलो
कुटिलः—बांगो	स्वच्छः—सफा	चतुरः—चतुरो
अल्पाः—थोरै	तिक्तः—तीतो	नवः—नयाँ
सूक्ष्मः—मिहिन	कृशः—दुब्लो	दुर्बलः—निर्धो
कषायः—टर्रो	दक्षिणः—दाहिने	वामः—बायाँ
कृष्णः—कालो	पवित्रः—चोखो	उज्ज्वलः—उज्यालो
नीलः—नीलो	हरितः—हरियो	अम्लः—अमिलो
		आरोहति—चढ्छ

अभ्यास

रक्तं घटम् आनय। ते वृक्षाः सरलाः सन्ति। आवां रम्याणि वस्त्राणि नयावः। त्वम् उज्ज्वलाः ताराः पश्य। प्रचण्डः दुर्बलान् अताडयत्। सः तीक्ष्णं शस्त्रम् अक्षिपत्। दरिद्रः मलिनं वस्त्रम् आनयति। रक्तं सूर्यः उदितः। दीर्घं काष्ठं देहि। आकाशे कृष्णः मेघः अस्ति। भक्ताः श्वेतानि पीतानि च

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पुष्पाणि आनयन्ति । ग्रीष्मे उष्णः वातः वहति । वाग्मत्याः जलं पवित्रं शीतं स्वच्छं च अस्ति ।

राता र सेता कमल ल्याऊ । बूढी मीठा लड्डू बनाउँछे । भाइ रातो घोडामा चढ्यो । म कालो कपडा ल्याउँछु । बानरका पुच्छर लामा छन् । चीसो र तातो पानी नखाऊ । हामीहरू लामो लट्ठीले कुट्नेछौं । गहिरो तलाउमा राता र सेता माछा छन् । हरियो घोडा कहाँ छ ? रामको लुगा छोटो छ । भाइको मुख नीलो भयो । दाज्यूका आँखा बाटुला छन् । आइमाईले अमिला फल खाइन् । हाबाले सोझा रूख लडे । गङ्गाको पानी चोखो र सफा पनि छ । बगैंचामा नीला फूल पनि देख्छु । अजानले गुलियोलाई टरों भन्छ । यो कपडा मिहीन छ । बाङ्गो रूखमा नचढ । मैले प्यारो छोरालाई पनि पिटें । दुब्लो मानिस निर्धो हुन्छ ।

पाठ २७

'इ' पछाडि हुने पुल्लिग शब्द

ए. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. मुनिः	मुनी	मुनयः
द्वि. मुनिम्	"	मुनीन्
तृ. मुनिना	मुनिभ्याम्	मुनिभिः
च. मुनये	मुनिभ्याम्	मुनिभ्यः
प. मुनेः	"	"
ष. "	मुन्योः	मुनीनाम्
स. मुनौ	"	मुनिषु

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सं. हे मुने	हे मुनी	हे मुनयः
अतिथिः—पाहुना	कविः—कविता बनाउने	भूपतिः—राजा
	गिरिः—पहाड	यतिः—जोगी
नाभिः—नाइटो	व्याधिः—रोग	सारथिः—सवार
राशिः—थुप्रो	निधिः—खानी	पतिः—मालिक, लोग्ने
सेनापतिः—फौजको मालिक		
अरिः—शत्रु	कलिः—झगडा, कलियुग	
असिः—तरवार		

अभ्यास

मुनयः अग्निं नमन्ति । कविः प्रातःकालं वर्णयति । भूपतिः प्रजाः पालयति । प्रचण्डेन अतिघातेन गिरिः न चलति । औषधस्य पानेन व्याधयः क्षयन्ति । मुनयः मोक्षाय प्रयस्यन्ति । असिना वीरस्य पाणिः शोभते । नृपतिः सारथिम् आह्वयति । अतिथिः सायम् आगच्छति । मूषकाः धान्यस्य राशौ चरन्ति ।

चोर रुपियाँको थुप्रो चोर्छ । झगडाले दुःख हुन्छ । बूढो कवि राजाको बयान गर्छ । पाहुना साँझमा आउँछ । मूसोले धानको थुप्रो खान्छ । खानीबाट जुहारात ल्याउँछु । दुई सिपाही फौजको मालिकको आज्ञाले दगुर्छन् । पहाडमा खानीहरू हुन्छन् । कविहरूमा कालिदास श्रेष्ठ हुन् । गोपालका हातका औंला राम्रा छन् । नाइटो गहिरो हुन्छ । ओखतीले रोग नाश हुन्छ । वीरको हातमा तरवार छ । त्यो आवाज सुन्छ । नोकर मालिकको घर आउँछ । स्वामी लोग्नेको आज्ञाले जान्छे ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पाठ २८

'उ' पछाडि हुने पुंलिङ्ग शब्द

	ए. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र.	गुरुः	गुरू	गुरवः
द्वि.	गुरुम्	,,	गुरून्
तृ.	गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभिः
च.	गुरवे	,,	गुरुभ्यः
प.	गुरोः	,,	,,
ष.	,,	गुर्वोः	गुरूणाम्
स.	गुरौ	गुर्वोः	गुरुषु
सं.	हे गुरो	हे गुरू	हे गुरवः

परशुः—बञ्चरो बाहुः—हात मृत्युः—काल
बन्धुः—दाजुभाइ वायुः—हावा शत्रुः—दुश्मन
शिशुः—बालक जन्तुः—जनावर सक्तुः—सत्तू
चञ्चुः—चुच्चो इक्षुः—उखु बहुः—धेरै
पंगुः—लङ्गडो स्वादुः—स्वादिलो दयालुः—दया गर्ने
शयालुः—सुताहा साधुः—सज्जन कटुः—पिरो
शर्करा—चिनी शोचति—शोक गर्छ लुञ्छति—लुछ्छ
क्षरति—चुहुन्छ भजति—भजन गर्छ याचति—माग्छ
शक्नोति—सक्छ

अभ्यास

अर्जुनः शत्रुम अजयत्। जन्तवः न गच्छन्ति। साधवः लोभं न कुर्वन्ति। रामः परशुम् अक्षिपत्। दयालुः बन्धुभ्यः

शक्नोमि शक्नुतः शक्नुवन्तिः। शक्नोषि शक्नुथः शक्नुथ, शक्नोमि शक्नुवः शक्नुमः।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वस्त्रम् ददाति । वायुः मेघान् अक्षिपत् । विष्णुः संसारस्य प्रभुः । तरौ शाखाः भवन्ति । शिशुः हसति । शुकस्य चञ्चुः प्रायः रक्तः भवति । पंगुः न गच्छति । शयालुः न उत्तिष्ठति । तौ इक्षोः शर्करां रचयतः ।

बालक पाठशालामा गयो । हावाले बादललाई हटाउँछ । उखुको चिनी हुन्छ । रावणका धेरै हात थिए । काग चुच्चोले लुच्छ । सुताहाहरू उद्योग गर्दैनन् । गरीब गाग्रोमा सत्तू राख्छ । लङ्गडो हिंड्दैन । गोपालका दाजुभाइ सज्जन छन् । दयालु धन दिन्छ । स्वादिलो मिठाई खाऊ । दुश्मन बच्चरो ल्याउँछ । बाबुको मृत्युले छोरो शोक गर्छ । गाग्रोको पानी चुहुन्छ । म रूखको फल खान्छु । समुद्रमा पानीका जनावर हुन्छन् । म सज्जनको भजन गर्छु ।

पाठ २९

आत्मनेपदी धातु

लट्

ए. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. शिक्षते	शिक्षेते	शिक्षन्ते
म. शिक्षसे	शिक्षेथे	शिक्षध्वे
उ. शिक्षे	शिक्षावहे	शिक्षामहे

कम्पते—काँप्छ सहते—सहन्छ वर्धते—बढ्छ
लज्जते—लाज मान्छ रोचते रुचाउँछ रमते—रमाउँछ
शंकते—शंका गर्छ आरभते—शुरु गर्छ लभते—पाउँछ
प्रकाशते—प्रकाश हुन्छ सेवते—टहल गर्छ म्रियते—मर्छ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्षयते—दया गर्छ जायते—जन्मन्छ पलायते—भाग्छ
मन्यते—ठान्छ उड्डयते—उड्छ
युध्यते—लडाइं गर्छ यतते—कोशिश गर्छ

अभ्यास

शिष्यः गुरुं सेवते। वायुना गिरिः न कंपते। जनाः धनाय यतन्ते। शीतेन शरीरं कम्पते। बालकाः क्रीडया रमन्ते। गगने सूर्यः प्रकाशते। वसन्तः पुष्पैः शोभते। अनुजः व्याकरणस्य पठनम् आरभते। असिना वीरस्य पाणि शोभते। आवां दयावहे शृगालः भयात् पलायते। युवां रत्नेन शोभेथे।

मानिस डरले काँप्छ। हामी दुई दया गर्छौं। छोरो बाबुको टहल गर्छ। ती दुई मिहिनेतले धन कमाउँछन्। असल कपडाले शरीर सुहाउँछ। अन्नले शरीर बढ्छ। म डरले भाग्छु। ती दुई सत्तू रुचाउँछन्। बहादुर दुश्मनसँग लडाइँ गर्छ। हामी दुई काम गर्छौं। भाइ लाज मान्छ। राजा नोकरमाथि शंका गर्छ। आकाशमा तारा प्रकाश हुन्छन्। गोपाल शत्रुलाई खाँठ ठान्छ। तिनीहरू खेलमा रमाउँछन्। म धनको निम्ति कोशिश गर्छु। झगडाले दुःख जन्मन्छ। हामीहरू सहन्छौं। शुगा आकाशमा उड्छ।

पाठ ३०

'ऋ' पछाडि हुने पुंलिंग शब्द

	ए. व.	द्वि व.	ब. व.
प्र.	पिता	पितरौ	पितरः
द्वि.	पितरम्	,,	पितॄन्

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तृ.	पित्रा	पितृभ्यां	पितृभिः
च.	पित्रे	,,	पितृभ्यः
प.	पितुः	,,	,,
ष.	,,	पित्रोः	पितृणाम्
स.	पितरि	,,	पितृषु
सं.	हे पितः	पितरौ	हे पितरः

भर्ता—लोग्ने जामाता—ज्वाइँ देवरः—देवर

धाता—ब्रह्मा दाता—दानी नरः—मानिस

भ्राता—भाइ नप्ता—नाति गन्ता—हिड्ने

भगिनी—बहिनी योद्धा—लडाका श्रोता—सुन्ने

भोक्ता—खाने कर्ता—गर्ने द्रष्टा—देख्ने

पक्ता—पकाउने घ्राता—सुँघ्ने दोग्धा—दुहुने

स्मर्ता—सम्झने जेता—जित्ने कर्ता—गर्ने

वक्ता—भन्ने क्रेता—किन्ने विक्रेता—बेच्ने

हन्ता—मार्ने नेता—लैजाने आनेता—ल्याउने

पठिता—पढ्ने भृज्जति—भुट्छ क्षिपति—पर्याक्छ

कृषति जोत्छ निदधाति—राख्छ परिदधाति—पहिरन्छ

लिंपति-लिप्छ सिञ्चति-छर्कन्छ (सिच्छ) निन्दति-गाली गर्छ

विदधाति—गर्छ ✱दधाति—लिन्छ श्राम्यति—थाक्छ

अभ्यास

दातृषु कर्णः श्रेष्ठः। भ्रातुः आज्ञया सः अगच्छत्। अहं ग्रन्थकर्तुः पुस्तकम् अलभे। ते नेतुः आज्ञां विदधति। महिला भर्तुः धनम् अलभत। वक्ता श्रोतॄन् क्षमाम् अयाचत्। सः नप्तारम्

✱दधाति धत्तः दधति, दधासि धत्थः धत्थ, दधामि दध्वः दध्मः।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अंके निदधाति। जामाता पुत्रीं नयति। योद्धा शत्रुणा सह युध्यते। साधूनां नृणाम् इच्छा सिध्यति।

छोराहरू बाबुको टहल गर्छन्। लडकाको बहादुरीले वीर खुशी रहन्छ। गरीबलाई भाइ पनि गाली गर्छ। दानीहरूमा शिवि ठूला हुन्। भाइहरू खेत जोत्छन्। दुहुने मानिस भाँडामा दूध राख्छ। रावणलाई मार्ने राम हुन्। किन्ने र बेच्ने झगडा गर्छन्। जित्नेले राम्रो लुगा पहिरन्छ। पहाडमा हिंड्ने मानिस थाक्छ। ओखती खानेदेखि रोग भाग्छ। ज्वाइँले छोरीलाई लगे। आइमाई लोग्नेसँग बाबुको घर गइन्। सीताका देवर लक्ष्मण हुन्।

पाठ ३१

आत्मनेपदी लङ्

	ए.	द्वि.	ब.
प्र.	अशिक्षत	अशिक्षेताम्	अशिक्षन्त
म.	अशिक्षथाः	अशिक्षेथाम्	अशिक्षध्वम्
उ.	अशिक्षे	अशिक्षावहि	अशिक्षामहि

विस्मयते—अचम्म हुन्छ ईक्षते—हेर्छ
वर्तते—रहन्छ मोदते—खुशी हुन्छ वन्दते—ढोग्छ
श्लाघते—सह्राउँछ स्पर्धते—शेखी गर्छ त्रायते—रक्षा गर्छ
विलोकते—हेर्छ क्षमते—सहन्छ लंघते—नाघ्छ
भ्राजते—झल्कन्छ जृम्भते—हाइ गर्छ त्वरते—हतपताउँछ
भिक्षते—भीख माग्छ स्पन्दते—चल्छ (फर्फराउँछ)
आह्लादते—आनन्द हुन्छ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अभ्यास

सः विस्मयते । आवाम् ईक्षावहे । यूयम् गृहे अवर्तध्वम् । भीमः दुर्योधनेन सह अस्पर्धत । ह्यः अहम् अमोदे । पुत्रः पितरं वन्दते । सेनापतिः सैनिकं श्लाघते । कृष्णः अर्जुनम् अत्रायत । सैनिकः शस्त्रं विलोकते । सीता अशोकवने कष्टम् असहत । चित्तम् आह्लादते ।

आकाशमा तारा झलकन्छन् । भाइ हाइ गर्छ । स्वास्नी हत्पताउँछे । जोगी भीख माग्छ । दाहिने आँखो फर्फराउँछ । रूखको हाँगामा फल झुण्डिए । मैले लाज मानें । आकाशमा चरा उड्छन् । तिनीहरू अचम्म हुन्छन् । जोगीहरूले भीख मागे । मैले पहाड नाघें । ती दुईले बाघबाट कुकुरलाई बचाए । कर्णले अर्जुनसंग शेखी गरे । हामी दुई खुशी हुन्छौं । ती दुई सीतलाई सहाउँछन् रामले कौसल्यालाई ढोगे ।

पाठ ३२

स्त्रीलिंग दीर्घ ईकारान्त शब्द

	ए. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र.	नदी	नद्यौ	नद्यः
द्वि.	नदीम्	,,	नदीः
तृ.	नद्या	नदीभ्याम्	नदीभिः
च.	नद्यै	,,	नदीभ्यः
प.	नद्याः	,,	,,
ष.	,,	नद्योः	नदीनाम्
स.	नद्याम्	,,	नदीषु
सं.	हे नदी	हे नद्यौ	हे नद्यः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मदिरा—रक्सी
पिपीलिका—कमिला
मक्षिका—झीङ्गा
बालुका—बालुवा
भातृजाया—भाउज्यू
भगिनी—बहिनी
लेखनी—कलम
आमलकी—अमला
नारी—आइमाई
पुरी—शहर
हस्तिनी—ढोई
दासी—नोकर्नी
सपत्नी—सौता
राजधानी—मुख्य शहर
नटी—नटुनी
जननी—आमा
कुमारी—बिहा नभएकी छोरी
पत्नी—स्वास्नी
रजनी—रात
सहचरी—सँगिनी
कदली—केरा
नाडी—नसा
वापी—कुवा
महाराज्ञी—महारानी
वाटी—बारी
शाटी—सारी
पुष्करिणी—पोखरी

अभ्यास

जननी ओदनं पचति। भगिन्यौ लेखनी याचेते। कुमारी आमलकी हरति। नारी पुरीं गच्छति। दासी बालुकाम् आनयति। महाराज्ञी सपत्नीम् अभिद्रुह्यति। पत्नी पतिं नमति। नटी मदिरां पिबति। कुमारी भ्रातृजायाम् आह्वयति। ग्रामे वापी वर्तते। रजन्यां चकोरः आह्लादते। नारी सहचरीं विलोकते।

नोकर्नी महारानीको टहल गर्छे। हात्ती ढोईसँग तलाउमा जान्छ। नेपालको मुख्य शहर काठमाडौं हो। पाठशालाको

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अगाडि पोखरी छ। नटुन्नी सारी ल्याउँछे। आइमाई कुन्नाबाट पानी ल्याउँछे। बहिनीहरू आमालाई ल्याउँछन्। बहिनी कलम माग्छिन्। बारीमा अमलाका रूख छन्। नोकनी रक्सी पिउँछे कमिलो बिस्तारै हिंड्छ। मिठाईमा झीङ्गा बस्छन्। नदीमा बालुन्ना हुन्छ। महारानी सीतादेखि पनि रिसाउन्नन्। लोग्ने र स्वास्नी सँगै आए। बहिनी राती सँगिनीसँग जाऊँ। भाउज्यू बारीमा जानुहुन्छ। यहाँ पोखरी कहाँ छ?

पाठ ३३

'इ' पछाडि हुने नपुंसकलिङ्गी शब्द

	ए.	द्वि.	ब.
प्र.	वारि	वारिणी	वारीणि
द्वि.	,,	,,	,,
तृ.	वारिणा	वारिभ्याम्	वारिभिः
च.	वारिणेः	,,	वारिभ्यः
प.	वारिणः	,,	,,
ष.	,,	वारिणोः	वारीणाम्
स.	वारिणि	,,	वारिषु
सं.	हे वारे, हे वारि	हे वारिणी	हे वारीणि

तूष्णीम्—चुपचाप
चिरम्—धेरै बेर
परुत्—पोहोर
इतस्ततः—यताबता
कदापि—कहिले पनि
अन्तः—भित्र
वारि—पानी
दधि—दही
इतः—यताबाट, यता
पुरः—अगाडि
एकपदे—लगत्तै
सर्वदा—सधैं

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अनन्तरम्—पछिवाट
सहसा—एक्कासि
अतएव—यसकारणले
अद्य—आज
अक्षि—आँखा
यथा—जस्तै
मिथः—परस्पर
इव—झैं
सकृत्—एक पटक
पश्चात्—पछाडि, पछि
सद्यः—उत्तिखेरै
एकदा—एकदिन
पुनः पुनः—वारंवार
यथाशक्ति—सकभर
बहुशः—धेरै पटक
यत्र—जहाँ
समम्—सँग
अस्थि—हाड
प्रति—तिर
दिवानिशम्—रातदिन
तर्हि—त्यसो भए
असकृत्—वारंवार
झटिति—झट्ट
इह—यहाँ
इदानीम्—अहिले
अत्र—यहाँ

अभ्यास

अहं सर्वदा वारि पिबामि। रामस्य अक्षिणी सुन्दरे स्तः। इदानीं दधि खादामि। अहं चिरं तूष्णीम् अवसम्। सहसा कार्यं मा कुरु। कदापि दरिद्रान् न ताडय। झटिति गृहं प्रति गच्छ। मिथः कलहं मा कुरु। दिवानिशं न पठ। इतस्ततः पश्य। यथाशक्ति उपकारं कुरुत। इह कः अस्ति? अद्य अन्ततः कः वर्तते?

झट्ट पानी पिऊ। अहिले तिमी यत्र आऊ। आँखाले पछाडि हेर। म आज सकभर कोशिश गर्छु। वारंवार भित्र नजाने। यहाँ बहिनी छिन्। धेरैबेर नबस। शरीरभित्र हाड-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हरू छन्। म पोहोर एकासि काशी गएँ। आपसमा झगडा नगर। अहिल्यै यहाँ नआऊ। यसकारणले तिनीहरू एकपल्ट पनि आएनन्। प्यासी भए तिमी घर जाऊ। अब कहिल्यै पनि राती दही नखाऊ। यहाँ परस्परमा झगडा नगर। यता-उता हेर। रातदिन नखेल।

पाठ ३४

स्त्रीलिङ्गी 'इ' पछाडि हुने शब्द

	ए. व.	द्वि. व.	ब. ब.
प्र.	मतिः	मती	मतयः
द्वि.	मतिम्	मती	मतीः
तृ.	मत्या	मतिभ्याम्	मतिभिः
च.	मत्यै, मतये	"	मतिभ्यः
प.	मत्याः, मतेः	"	"
ष.	" "	मत्योः	मतीनाम्
स.	मत्याम्, मतौ	"	मतिषु
सं.	हे मते	हे मती	हे मतयः

युवतिः—तरुनी कीर्तिः—जश मूर्तिः—मूर्ति
गतिः—हिंडाइ प्रीतिः—प्रेम मतिः—बुद्धि
धृतिः—धैर्य प्रकृतिः—स्वभाव मुक्तिः—मोक्ष
सृष्टिः—सिर्जना भूतिः—संपत्ति
रतिः—प्रेम, रमाउनु, कामदेवकी पत्नी दुग्धम्—दूध
जातिः—जात स्मृतिः—सम्झनु, धर्मशास्त्र श्रुतिः—वेद, सुन्नु
वृत्तिः—रहनु, जीविका नीतिः—नीति कान्तिः—चहक
भक्तिः—ढूलामाथिको प्रेम वसतिः—बस्ती विपत्तिः—आपत्ति

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्तुतिः—स्तोत्र, तारीफ भूमिः—भुइँ दुहितृ—छोरी
स्वसृ—दिदीबहिनी ननान्द्र—नन्द, आमाज्यू
श्वश्रू—सासू निद्रा—नीद रज्जुः—डोरी
धेनुः—गाई गुहा—गुफा वधूः—बुहारी

अभ्यास

कृषकः कृषिवृत्तिं करोति। नृपतिः नीतौ निपुणः अस्ति। स्मृतिषु मनुस्मृतिः श्रेष्ठा। सुकार्येण कीर्तिः प्रसरति। धीराः विपत्तौ अपि धृतिम् न त्यजन्ति। युवत्याः मुखं कान्त्या चन्द्र-समम् अस्ति। तत्र गुहायां मूर्तयः आसन्। अहं चिन्तया रात्रौ निद्रां न ललभे। सः मां जातिम् अपृच्छत्। दुग्धं प्रकृत्या मधुरम्।

नेताहरू नीतिमा निपुण छन्। रतिले शिवजीको स्तुति गरिन्। नोकरको जात शूद्र हो। मैले गुफामा मूर्तिहरू देखें। आज राति मलाई निन्द्रा लागेन। तिनीहरू मोक्षका निम्ति भक्ति गर्छन्। लोभले सज्जनको बुद्धि पनि नाश हुन्छ। के प्रेम-लाई भक्ति भन्छन ? जस असल कामको फल हो। के धैर्य मानिसको ठूलो गहना हो ? बुहारीले सासूलाई ढोगी। तरुनीको हिंडाइ राम्रो छ। भुइँमा डोरी छ। वेदबाट धर्म-शास्त्र बनाए। छोरीको मुखमा चहक छ।

पाठ ३५

क्त्वा, ल्यप्, तुमुन्

क्त्वा र ल्यप् ले पूर्वक्रिया बुझाउँछ। धातुमा उपसर्ग लागेको छभने 'ल्यप्' हुन्छ र 'य' बाँकी रहन्छ। उपसर्ग

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लागेको छैनभने 'क्त्वा' हुन्छ अनि 'त्वा' बाँकी रहन्छ। जस्तै—

अनु + भू + ल्यप् = अनुभूय

भू + क्त्वा + भूत्वा

उत्तर क्रिया बुझिएमा तुमुन हुन्छ। तुमुनको तुम् बाँकी रहन्छ जस्तै—गम् + तुम् = गन्तुम्।

'क्त्वा' भएका केही रूपहरू

कृत्वा—गरेर	पित्वा – पिएर	लिखित्वा—लेखेर
दत्वा—दिएर	श्रुत्वा—सुनेर	भूत्वा—भएर
नीत्वा—लगेर	भुक्त्वा—खाएर	पठित्वा—पढेर
क्रीत्वा—किनेर	स्मृत्वा—सम्झेर	दृष्ट्वा—देखेर
गृहीत्वा—लिएर	गत्वा—गएर	उक्त्वा—भनेर
त्यक्त्वा—छाडेर	पृष्ट्वा—सोधेर	हत्वा—मारेर

ल्यप् भएका केही रूपहरू

आगत्य—आएर	आरुह्य—चढेर	आघ्राय—सुङ्घेर
आहूय—बोलाएर	उत्थाय—उठेर	विक्रीय—बेचेर
विहस्य—हाँसेर	प्रविश्य—पसेर	प्रणम्य—ढोगेर
प्राप्य—पाएर	उड्डीय—उडेर	परिधाय—पहिरेर

तुमुन् भएका केही रूपहरू

गन्तुम्—जान	भवितुम्—हुन	ग्रहीतुम्—लिन
भोक्तुम्—खान	पठितुम्—पढ्न	प्रष्टुम्—सोध्न
द्रष्टुम्—हेर्न	श्रोतुम्—सुन्न	दातुम्—दिन
पातुम्—पिउन	नेतुम्—लैजान	हन्तुम्—मार्न
लिखितुम्—लेख्न	धावितुम्—दगुर्न	

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अभ्यास

प्रातः उत्थाय पाठं पठ। पुष्पं पृष्ट्वा अहं प्रसीदामि। पुस्तकं गृहीत्वा आगच्छ। कार्यं कृत्वा भोक्तुंगच्छ। जनकः ब्राह्मणान् आहूय अपूजयत्। रावणं हत्वा रामः आगच्छत्। दण्डं गृहीत्वा न आगच्छ। किं श्रुत्वा सा आगच्छत्।

छोराको मुख हेर्न जाऊ। दाइलाई बोलाएर म बाहिर जान्छु। साथीहरू लट्टी लिएर दगुरे। रावणलाई मार्न राम गए। धान किनेर ल्याओ। पुराण सुनेर लेख्न जाऊ। घोडा चढेर सोध्न जाओ। रूपियाँ लगेर के गर्छौं ? सोधेर सुत्न जान्छु। दूध पिएर पढ्न जान्छु। छोरी पढ्न लेख्न जान्दछे। म काशी जान के गरूँ ? लुगा पहिरेर साथि आऊ। म तल गएर आउँछु। ती दुई साथी सम्झेर आए। त्यो खाएर लिन जानेछ। तँ पानी पिउन तलाउमा गइस्। कपडा बेचेर पसले गयो।

पाठ ३६

क्त र क्तवतु प्रत्ययान्त शब्द

भूतकाल बुझाउँदा कर्तृवाच्यमा 'क्तवतु' हुन्छ। 'क्त' प्रत्ययचाहिं विशेष गरेर कर्मवाच्य र भाव-वाच्यमा हुन्छ।

क्तवतु भएका केही पुंलिङ्ग रूप

दत्तवान्—दियो	सुप्तवान्—सुत्यो
पृष्टवान्—सोध्यो	दृष्टवान्—देख्यो
कृतवान्—गर्‍यो	हतवान्—मार्‍यो

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लब्धवान्—पायो भुक्तवान्—खायो
भीतवान्—डरायो गृहीतवान्—लियो

स्त्रीलिङ्गमा दत्तवती, पृष्टवती इत्यादि हुन्छ ।

'क्त' भएका केही रूप

जातः—जन्म्यो त्यक्तः—छोड्यो लज्जितः—लाज मान्यो
रतः—रमायो लब्धः—पायो रचितः—बनायो
गतः—गयो क्रुद्धः—रिसायो तुष्टः—खुशी भयो
भग्नः—भाँचियो मग्नः—डुब्यो पीतः—पियो
दत्तः—दियो पृष्ठः—सोध्यो आरूढः—चढ्यो
भुक्तः—खायो भीतः—डरायो

स्त्रीलिङ्गमा जाता इत्यादि र नपुंसकमा चाहिं भूतम्, लज्जितम् इत्यादि हुन्छ ।

अभ्यास

अर्जुनस्य भक्त्या शिवः तुष्टः। अनुजः शत्रुभिः सह योद्धुं भीतवान्। नृपेण नेतारः त्यक्ताः। भृत्यः भूपतेः सेवया फलं लब्धवान्। छात्रः पुस्तकानि गृहीतवान्। तौ धनं दत्तवन्तौ। श्वश्रूः वधूं पृष्टवती। कृषकः कृषिं कृतवान्।

भक्तले रामायण सुन्यो। कुन्तीले सूर्यलाई देखिन्। अर्जुनले कर्णलाई मारे। भाइले भात खायो। बुद्ध नेपालमा जन्मे। चहिनी खेलमा रमाई। राम लङ्कामा गए। लडेर भाइको हात भाँचियो। शिबिले देवतालाई प्राण दिए। ध्रुवले ठूलो राजा पाए। हिरण्यकशिपु छोरा प्रह्लाददेखि रिसायो। कीङ्गो पानीमा डुब्यो। देवयानीले कचलाई सोधिन्। बालक

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
बिरालो देखेर डरायो। ईश्वरको ध्यान गरेर उसले पाठ गऱ्यो। मालिकलाई देखेर कुकुर रमायो। सिपाहीले घोडा चढ्यो। युवतिले लाज मानी। दिलीपले वशिष्ठको गाईको टहल गरे।

पाठ ३७

उपसर्ग

प्रभवति—समर्थ हुन्छ	आरोहति—चढ्छ
परिभवति—हेलाँ गर्छ	अवरोहति—ओर्लन्छ
अनुभवति—अनुभव गर्छ	उत्पतति—उफ्रन्छ
उद्भवति—पैदा हुन्छ	विकसति—फुल्छ
अनुगच्छति—पछि लाग्छ	प्राप्नोति—पाउँछ
उपगच्छति—नजीक जान्छ	संचिनोति—जम्मा गर्छ
अधिगच्छति—पाउँछ	प्रहिणोति—पठाउँछ
निर्गच्छति—निस्कन्छ	विकरोति—बिगार्छ
प्रत्यागच्छति—फर्कन्छ	आविष्करोति—प्रकट गर्छ
विरमति—हट्छ	तिरस्करोति—हेलाँ गर्छ
प्रतियच्छति—साट्छ	आचरति—गर्छ
निष्ठीवति—थुक्छ	विलपति—विलौना गर्छ
आश्रयति—आधार लिन्छ	निषेधति—रोक्छ
आवृणोति—ढाक्छ	निदधाति—राख्छ
निश्चिनोति—निश्चय गर्छ	विदधाति—गर्छ
निष्क्रामति—निस्कन्छ	परिदधाति—पहिरन्छ
विक्रीणीते—बेच्छ	परिक्रामति—घुम्छ
अनुगृह्णाति—अनुग्रह गर्छ	विजयते—जित्छ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उपदिशति—सिकाउँछ
उदयते—उदाउँछ
पराजयते—हार्छ
प्रेक्षते—हेर्छ
परीक्षते—जाँच गर्छ
प्रतीक्षते—पर्खन्छ
निमीलति—चिम्लन्छ

अभ्यास

पिता गृहात् निर्गच्छति। शठः साधुं परिभवति। पुत्री दुःखम अनुभवति। पर्वतात् नदी प्रभवति। भ्राता स्वसारम् अनुगच्छति। पतिः पत्नीम् उपगच्छति। यत्नेन धनम अधिगच्छति। आदां पापात् विरमावः। माता गोधूमं प्रतियच्छति। बालः मार्गे निष्ठीवति। लता वृक्षम् आश्रयति। सः हस्ताभ्याम भाण्डम् आवृणोति। वीरः अश्वम् आरोहति। द्वारपालः प्रासादात् अवरोहति।

दाज्यू बहिनीलाई हेलाँ गर्दैन। हिमालयबाट गङ्गा पैदा हुन्छिन्। सीता रामको पछि लागिन्। हामी दुई बगैंचाको नजीक जान्छौं। तिमी दुई मिहिनतले धन पाउँछौ। म भोलि घरबाट निस्कनेछु। सज्जन झगडाबाट हट्छ। भाउज्यू धानले मास साट्नुहुन्छ। अजान बालक कोठामा थुक्छ। बादलले सूर्यलाई आज ढाक्यो। तिनीहरूले हात्ती चढे। त्यो घोडाबाट ओर्लोस्। बहिनी घरमा झ्फन्छे। वसन्तमा घेरै फूल फुल्छन्। ती दुई धन जम्मा गर्छन्। म छोरालाई घर पठाउँछु। नोकर लुगा बिगार्छ। आर्यहरूले आगो प्रकट गरे। हामीहरू रात-दिन काम गर्छौं। गरीब बिलौना गर्छ। गुरु चेलालाई रोक्छ। आमा छोरालाई काखमा राख्छे। भाइ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पढ्न निश्चय गर्छ । पसले कपडा बेच्छ । सासू बुहारीमाथि अनुग्रह गर्छे । आमाज्यू बुहारीलाई सिकाउँछे । बिहान सूर्य उदाउँछन् । हामीहरू सधैं बिहान घुम्छौं । बहादुरले दुश्मनलाई जित्छ । ती दुई लडाइँमा हार्छन् । गुरु चेलाहरूको जाँच गर्छ । तिनीहरू पर्खन्छन् । तिमीहरू आँखा चिम्लन्छौ ।

शिक्षकलाई सूचना—

परस्मैपद र आत्मनेपदको भेद बुझाई लट्, लङ् लोट् र लृट्का रूपहरू कण्ठस्थ गराइदिनुहोला । पहिलो र छैटौं गणी परस्मैपदी धातुको पछि 'अति' चौथो गणीको 'यति' र दशौं गणी धातुको 'अयति' लाग्छ भन्ने भेद चेलाहरूलाई संझाई-दिनुभएकै होला । अहिले भूतकालमा 'लङ' र भविष्यत्मा लृट्को मात्र प्रयोग गराइदिनुभयोभने विद्यार्थीहरूलाई सजिलो हुन्छ । जुनसुकै पनि आकारान्त, इकारान्त, उकारान्त, ऋकारान्त शब्दहरूको सजिलैसँग रूप चलाउन सक्ने विद्यार्थीहरू तुल्याउनुहुन्यैछ विशेषणको प्रयोग गर्ने तरीका पनि बुझाइदिनुहुन्यैछ । क्त्वा, ल्यप्, तुमुन् इत्यादि प्रत्यय यस्ता ठाउँमा हुन्छन् भन्ने र क्त, क्तवतु हुँदा पुलिङ्ग स्त्रीलिङ्ग, तथा नपुंसक लिङ्गमा हुने रूपको भेद पनि सम्झाइदिनुहुन्यैछ । उपसर्ग-भेदले धातुमा अर्थमा आनका तानको फरक हुन्छ भन्ने पनि विद्यार्थीहरू बुझून् । छात्रहरूलाई अनुवाद गर्नलाई सध्याउँदा यो यसकारणले ठीक भएन; यस्ता ठाउँमा यस्तो पद राख्नुपर्छ भन्ने छलङ्गसँग बुझाइदिनुहुन्यैछ ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५३१.५४५१
अ ६३८अ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

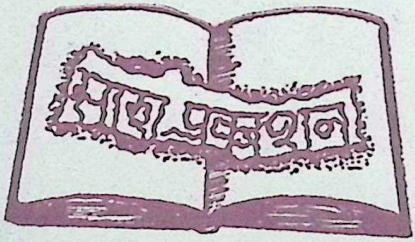

मुद्रक-जगदम्बा प्रेस [प्रा०] लि० श्रीदरबारटोल, ललितपुर।